

Brněnští Němci a jejich vyhnání

I. Němci Brna a jazykového ostrova

1

1. Původ Němců

Němci se usadili již v rané době jako kupci a řemeslníci na křižovatkách obchodních cest v Praze a v Brně. Tak je tradováno, že po smrti Přemyslovce Vratislava obdržel jeho bratr Konrád v roce 1061 brněnské údělné knížectví výslovně s dodatkem, „protože je mocen německého jazyka“- zřetelný poukaz na německé obyvatele města [3]

Systematické osídlování německými sedláky a řemeslníky za účelem vymýcení a zúrodnění lesů v okrajových oblastech se provádělo z iniciativy Přemysla Otakara I. kolem roku 1200 a pokračovalo se v něm za krále Václava I. (1230 - 1253) a krále Přemysla Otakara II. (1253 - 1278) ve velkorysém rozsahu. Tento založil více než 60 německých měst s německým městským právem [4]. Občas povolávala také šlechta a klérus Čech a Moravy do země německé osídlenice, aby pozvedli vyživovací základnu pomocí nových technik obdělávání půdy (železný obrábecí pluh, mlýny) a nových obdělávacích metod (trojpolní hospodářství, obilí, luštěniny) [4], jakož i aby rozvinuli těžbu stříbra.

Zabývejme se původem brněnských Němců. Brno se stalo po sloučení tří údělných knížectví (Brno, Olomouc, Znojmo) hlavním městem Moravy. Německý císař Friedrich I. Barbarossa pozvedl v roce 1182 Moravu na markrabství a podřídil ji bezprostředně říši. Morava měla zaštitit říši směrem na východ. Brněnský hrad, tehdy ještě asi na Petrově, se stal knížecím sídlem.

V důsledku tohoto rostoucího významu přitahuje Brno posluhy, řemeslníky, soukeníky, stavebníky, mnichy, měšťany a učitele. Přicházejí z říšských zemí, z Rakouska, ale také z Valonska, Vlámka a Nizozemí. Město se rozšiřuje o nové sídliště; kostelem Němců se stává kostel sv. Jakuba založený v roce 1200 [5]. Němci sebou přinesli německé právo (norimberské a babenberské), které se stalo základem pro městské právo, udělené v roce 1243. Tím získalo německé právo závaznost pro veškeré brněnské měšťanstvo [5,6].

Z podrobné studie Reuttera [7] vyplývá, že každoročně městem Brnem do „měšťanstva“ (exekutivní orgán) přijímání občané mezi rokem 1560 a 1840 pocházejí převážně z Brna, ale relativně početní občané pocházeli také z jižní Moravy a z Rakouska, jakož i ze severní Moravy a Slezska.

V 18. a 19. století přicházeli četní zakladatelé důležitých odvětví průmyslu Brna z Německa, ale také z Rakouska. Tak např. převzal v roce 1770 Johann Leopold von Köffler, jehož otec Michael Köffler přišel z Korutan, továrnu na jemná sukna. V roce 1786 založil Wilhelm Munthe druhou soukenickou továrnu, württembergský rodák Heinrich Hopf a Sas Johann Gottlieb Bräunlich třetí továrnu, a ve stejném roce založil Johann Heinrich Offermann z Montjoie / Jülich u Cách čtvrtou soukenickou továrnu. Za nimi přišli další soukeníci z Německa [8].

A nyní k původu Němců v jazykovém ostrově jižně od Brna.

1. Osídlení jazykového ostrova je nutno vidět v souvislosti s osídlením dolnorakouského a jihomoravského prostoru. Poté, kdy odtáhli Langobardi v roce 568 po Kristu do horní Itálie, zůstali na Moravě pouze sporadické zbytky Germánů, kteří předávali slovanským osídlencům, imigrujícím přes Moravskou bránu a z jihovýchodu Pannonie [9] germánské a částečně keltské názvy polí a řek. (Tak např. germánské slovo „swartahwa“ [černá řeka] se stalo Svratkou anebo „Waldahwa“ [lesní řeka] Vltavou; germánsky „Ahwa“ znamenalo "tekoucí voda" což se např. objevuje ještě dnes v "Ache" [10].

Po zničení slovanské Velkomoravské říše Maďary byla rozsáhlá území jižní Moravy zpusťována. Ledererem [9] interpretované dějiny osídlení prostoru mezi Dyjí a Svratkou

se opírá ve velké míře o výskumné práce Jelínkové [11], Tejrál [12], Měřinského [13], a Ungera [14]. Podle toho došlo k německo-bavorskému novému osídlení, které koncem 11. století dosáhlo asi Dyji a ve 13. století Brno svými předsazenými vesnicemi. 14. století s husitskými válkami přineslo citelné ztráty obyvatelstva, zejména německého. Souhrnně je tedy nutno říci, že původ Němců v brněnském jazykovém ostrově pochází z bavorského osídlení 13. století.

2. Rozložení národností

Početní údaje o poměru Němců a Čechů nejsou z dřívější doby k dispozici.

Podle analýzy Reuttera [15] byla mezi novými měšťany přijatými městem Brnem mezi roky 1560 a 1740 jen 10 % česká příjmení (nelze identifikovat s českou národní příslušností), s později prováděnou industrializací dosahují v 19.století asi 30 %.

Že v Brně byli usídlení převážně Němci, ukazuje plán pozemků z roku 1794, které se nacházely uvnitř městských hradeb, a jsou také uvedeny údaje o vlastnících [16]. Jestliže odečteme od celkem 559 pozemků 15 církevních, 54 veřejných a 25 ostatních (s románskými a maďarskými jmény), zůstává 378 vlastníků pozemků s německými jmény (81,3 %) a 87 se slovanskými jmény (18,7 %).

Dále je znám záznam slavné české spisovatelky z Prahy, Boženy Němcové, která zapsala v roce 1850 po návštěvě Brna: "Měla jsem příležitost poznat několik Moravanek, ale jen jedna z nich nestyděla se mluvit moravsky... V Moravě prý nikdo „z lepší třídy nemluví moravsky, jen prostý lid. Bohužel jsem to také pozorovala, když jsem se podvkráte v Brně několik hodin zdržela“ [17].

O rozložení národností v Brně podává zprávu Tomschik [18] plné znění hesla „Brno“ z Brockhausova konverzačního lexikonu (Lipsko 1894). Podle toho mělo Brno v roce 1890 94.462 obyvatel; z toho bylo 61.834 Němců a 26.836 Čechů. Z toho vyplývá poměr 69,7 % Němců k 30,3 % Čechů. Tento poměr se také udává v [17] jako 69 ku 30.

V roce 1900 mělo Brno 109.361 obyvatel [19] i v tom tedy nespočívá žádný národnostní rozpis. Po začlenění četných českých předměstí do města vypadalo sčítání obyvatelstva v roce 1921 takto [17]: 56.000 Němců (26,4%) a 156.000 Čechů (73,6 %),

O brněnském ostrově víme více, vývoj počtu obyvatel a podílu Němců uvádí tabulka [20].

národní územní část	Počet obyvatel celkem	1900	Podíl Němců v %	Počet obyvatel celkem	1910	Podíl Němců v %	Počet obyvatel celkem	1921	Podíl Němců v %	Počet obyvatel celkem	1930	Podíl Němců v %
Bošovice	2014	1957	97	2205	2121	96	2237	1592	71	2509	1780	71
Bolešice	987	978	99	1031	1024	99	1076	955	88	1115	981	88
Brumovice	2202	1487	68	3057	1672	54	3447	1192	34	6158	1876	30
Brumovice - Bravany	565	521	92	603	558	92	600	478	79	704	538	76
Brumovice - Německé Brumovice	1337	1184	89	1606	1112	69	1580	583	36	2129	758	35
Čížovice	475	418	88	549	420	76	543	415	76	660	469	71
Čížovice - Horní Čížovice	1303	1170	89	2113	1741	82	1745	720	41	2310	919	39
Čížovice - Horní Čížovice - Horní Čížovice	2592	1967	76	2726	1844	68	2799	1180	42	3851	1540	39
Čížovice - Horní Čížovice - Dolní Čížovice	396	380	96	470	436	92	473	323	68	573	353	62
Čížovice - Horní Čížovice - Horní Čížovice - Horní Čížovice - Horní Čížovice	241	231	96	268	258	96	271	198	73	421	220	52
CELKEM	12112	10293	85	14628	11186	76	14771	7636	52	20430	9434	46

3. Německá tvářnost města Brna

I přes četné novostavby z komunistické doby, které dnes spíše zohyzdují než zkrášlují periferii moravského hlavního města, ukazuje Brno stále ještě německou tvářnost, neboť obraz městského jádra razili němečtí stavebníci a stavitelé. Téměř všechny úřední budovy a sakrální stavby, které vznikly od propůjčení městského práva (1243) až do zhroutilí habsburské monarchie (1918) v brněnském starém městě, jsou dílem Němců.

První německý stavitel, o kterém se zmiňují listiny, byl Heinrich von Gmünd. Poté, co vykonal dobrou práci na dómu v Kolíně, byl povolán v roce 1381 markrabětem Joštem k „magister structurarum“, to znamená jako úřední stavitel opevněného města. Mistrovská značka Němce je prokázána na kostele svátého Jakuba. Také starobrněnský klášter, který byl o půlstoletí dříve (1322) založen královnou Eliškou, vdovou po Václavu II. jako klášter jeptišek vně městských hradeb, umožňuje poznat rukopis německých mistrů; neboť budova byla vybudována ve stylu severoněmecké pálené německé gotiky. Němec Anton Pilgram, pozdější stavitel dómu svátého Štěpána ve Vídni, vytvořil portál staré brněnské radnice (1511) a západní křídlo jakubského kostela (1515). Od něho

pocházela také umělecká fasáda Židovské brány (1508). Tato pozdně gotická stavba není však již zachována, protože musela v roce 1835 uhnout vzrůstající dopravě [21]. K nejlepším svědectvím „moravské renesance“ patří dvorní arkády patricijského domu, který nechal zřídit německý velkoobchodník Schwarz kolem roku 1590 na Velkém náměstí. Rovněž od Němce, od sochaře Ignaze Bendela pochází krásná Merkurova fontána, která byla v letech 1693 - 1699 postavena na Velkém náměstí a od roku 1866 stojí na nádvoří Zemského muzea.

Ignaz Bendel se zdálivě podílel také na stavbě Parnasovy kašny na Zelném trhu, jejíž návrh vytvořil mistr Johann Bernhard Fischer z Erlachu, když se zabýval stavbou vnovského zámku [21].

Od roku 1729 do roku 1733 stavěl Moritz Grimm, pocházející z Landshutu v Bavorsku, minoritský kostel, jednu z nejkrásnějších barokních budov města. Poté vytvořil klášter svátého Tomáše, nádherné průčelí Nové radnice a klášter Milosrdných bratří na Starém Brně.

V roce 1783 byl augustiniánský klášter u svátého Tomáše zrušen a budova byla upravena pro zemské úřady. Působivé průčelí s říšským orlem a portál se sochami markraběte Jana a císaře Jošta ztvárnil Franz von Hillebrand.

V roce 1860 zřídila městská správa dvě působivé budovy na náměstí Komenského, gymnázium a Německé vysoké učení technické. Plány k novostavbě gymnázia pocházely od budovatele vídeňské dvorní opery, architekta Van der Nülla [21]. 18 hlav řeckých a římských klasiků, které zdobí budovu, odlil sochař Adolf Loos, otec slavného architekta stejného jména.

Náměstí Komenského získalo stavbou německého evangelického kostela, který je orientován přesně na obelisk na Františkově, harmonicky závěr. Stavba z pálených cihel Jahnovy tělocvičny byla postavena v roce 1878.

14. listopadu 1882 mohlo být otevřeno Beethovenovou předehrou „K zasvěcení domu“ nové německé městské divadlo. Stavba byla jako první divadlo na kontinentě vybavena elektrickým osvětlením. Proto se dostavil k otevření divadla do Brna také Thomas Alva Edison, vynálezce žárovky s uhlíkovým vláknem. Za stavbu děkuje město činorodosti starosty Gustava Winterhollera, který pověřil projektováním v té době nejznámější divadelní architektky Fellnera a Helmera (památník Winterhollera na Kollstl byl v roce 1918 českými nacionalisty stržen !).

V roce 1888 byly zahájeny předběžné práce na stavbě Německého domu. Kostelní ulice byla rozšířena, takže bylo možné získat z Velkého náměstí nádherný průhled na budovu z pálených cihel ve stylu pozdní renesance.

V letech 1892 až 1895 bylo nově ztvárněno Winterhollerovo náměstí (novostavba státní průmyslové školy). Působivé ztvárnění dostala Joštova ulice druhou novostavbou Německého technického vysokého učení (1905). V tomto období se zapsali také četní majetní měšťané do stavební historie města tak, že budovali své domy ve stylu secese, které až dodnes odrážejí charakter Němci ražené doby.

Protože Brno bylo zemským hlavním městem, mohlo profitovat ze stavební činnosti říšských a zemských úřadů. V roce 1865 až 1868 rozšířil Theophil von Hansen nemocnici Svaté Anny na Pekařské ulici na zemskou nemocnici. V roce 1878 vznikla

nová budova zemského sněmu na Joštově ulici, a v roce 1907 bylo zasvěceno velké hlavní nádraží. Nádherný justiční palác následoval v roce 1908 [21].

Jen o několik let později (1910) mohl být předán německý Dům umělců svému určení. Náklady na stavbu nesl Moravský umělecký spolek, který vyvolal v život starosta d' Elvert v roce 1871. Nad vchodem do budovy byla slova:

„Nimmer entbehre die strebende Stadt der veredelnden Künste ! Opferfreudiger Sinn baute den Musen dies Heim“.

(„Usilující město nechci nikdy postrádat zušlechťujícího umění! Smysl pro obětavost postavil pro Muzy tento domov“).

nová budova zemského sněmu na Joštově ulici, a v roce 1907 bylo zasvěceno velké hlavní nádraží. Nádherný justiční palác následoval v roce 1908 [21].

Jen o několik let později (1910) mohl být předán německý Dům umělců svému určení. Náklady na stavbu nesl Moravský umělecký spolek, který vyvolal v život starosta d' Elvert v roce 1871. Nad vchodem do budovy byla slova:

„Nimmer entbehre die strebende Stadt der veredelnden Künste ! Opferfreudiger Sinn baute den Musen dies Heim“.

(„Usilující město nechci nikdy postrádat zušlechťujícího umění! Smysl pro obětavost postavil pro Muzy tento domov“).

4. Městská samospráva

Od začátku městské samosprávy až do předání správy do českých rukou (1851-1918)

Císařským a královským rakouským ministrem vnitra hrabětem Stadionem byl vypracován provizorní řád obcí z března 1849, který zavedl systém územní samosprávy. Od tohoto okamžiku mohli občané sami volit svůj magistrát. I přes postupné změny a zlepšení nebyli však čeští občané Brna uspokojeni. Také změny volebního systému a volebního práva se prováděly se značným zpožděním. Originální citát [2]:

„V květnu 1905 dal Moravský zemský sněm zemským zákonem městu Brnu nový statut, přijatý přes odpor české politické reprezentace i dělnictva obou národností.“

„ Znamenalo to, že volební právo bylo přiznáno i dělníkům a malým živnostníkům, čtvrtý volební sbor však vysílal do 57-členného obecního zastupitelstva pouze devět zástupců. Statut tak i nyní znemožňoval výraznější zastoupení českého živlu v obecních orgánech.“

Z historického hlediska může se dnes říci, že pochybná (nebo úplně chybějící) národnostní politika rakouské monarchie spíše rozdělovala národnosti, než aby je slučovala. Ale možná, že byl panslavistický tlak již tak silný, že nebylo možno se mu jinak bránit než zdržovacím blokujícím odporem.

I přes tento přehnaný nacionalismus obou stran - který není, jak ukazuje nejnovější historie, nijak překonán vsadila (německá) městská správa všechno na to, aby občanům život zpříjemnila. Na těchto civilizačních a kulturních pokrocích se mohli samozřejmě účastnit také čeští obyvatelé, lhostejno zda v centru města nebo dále v okrajových čtvrtích.

Němečtí starostové

Rozhodující vliv měli vždy příslušní starostové, které představila výstava „My, purkmistr a rada města Brna“ na výstavě zorganizované archivem města Brna v roce 1990. Někteří z nich byli vzhledem ke zvláštním úspěchům zvoleni několikrát. Citujeme výňatky z výstavního katalogu [2] a doplňujeme citáty vlastními poznatkami:

Anton Ritter von Haberler, ...starosta.... v letech 1851 - 1855. Podporoval humanitní, dobročinné a sociální ústavy, zasloužil se o výstavbu kanalizace, stavbu mostu přes Svatku v Pisárkách, zřízení hřbitova v Zábřovicích.

Dr. Rudolf von Ott, ... brněnským starostou v letech 1855 - 1861 a 1868 - 1870...je činný v oblasti školství .... podporuje dosud vzniklé instituce a ústavy, zlepšuje a rozhojňuje zvláště komunikace a kanalizace. Za jeho starostování je v přilehlých městských čtvrtích zřízeno plynové osvětlení.

Christian d' Elvert, ... brněnský starosta v letech 1861 - 1864 a 1870 - 1876.

Uskutečňuje regulační plán pro město Brno, bojuje za práva a rozvoj obce a jejího života ....pečuje o školství (zakládá nové školy), zasloužil se o dláždění ulic, výstavbu vodovodů, zavádění osvětlení, regulace a úpravy terénu (např. zalesnění a úprava zelených ploch na Kraví hoře a Špilberku).

Alfred Skene, ... starostou v letech 1864 - 1866 ....pokračuje v regulačním plánu města, zahájil reformu chudinské správy, o školství se zasloužil jednak výstavbou nových budov, jednak zavedením tělesné výchovy do vyučování.

Dr. Karl Giskra,..... brněnským starostou v letech 1866 - 1867 v době prusko- rakouské války, kdy byla nuceně pozastavena regulace města. Přes ztížené podmínky věnuje pozornost školství, chudinské péči, úpravě ulic, veřejnému osvětlení, vodovodu atd.

Dr. Karl van der Strass, ... poprvé zvolen starostou roku 1876, podruhé 1879. Pokračuje v započatém díle svých předchůdců, dokončuje regulaci města. Pozornost věnuje též výuce na školách a zdravotnictví.

Gustav Winterholler,..... čestný občan města Brna, starostou v letech 1880 - 1894. Za jeho působení dochází k dalším úpravám, rozšiřování a zvelebování města, zabývá se vzděláním a výchovou, humanitní péčí, z jeho podnětu je zavedeno elektrické osvětlení v městském divadle, jsou zřizovány městské mateřské školky. Působil též v oblasti sociální, snažil se řešit bytovou otázku nezamožných lidí.

Dr. August Wieser, ...starostou v letech 1894 -1916. Za jeho působení se Brno značně rozrůstá, stává se velkoměstem. Vznikají celé nové čtvrti (např. Černá Pole, Úřednická čtvrť* za Úvozem). Je zaváděno elektrické veřejné osvětlení, elektrická dráha. Veřejnosti je dán do užívání nový, březovský vodovod.

Ferdinand Schnitzler, ...poslední německý starosta v Brně, ve funkci je v letech 1916 - 1918. 6. listopadu 1918 je správa města, Brna slavnostně předána do rukou vládního komisaře.... Petra Kerndlmayera.

Jakou hodnotu přikládali tito starostové v průběhu 67 let svého působení vzdělávacím a výchovným zařízením, dokládá Brockhausův konverzační lexikon (Lipsko 1894), který uvádí pod heslem Brno mimo jiné tyto vzdělávací zařízení: 1 Technická vysoká škola, 2 německá a jedno české vyšší gymnázium, 2 německé a 1 česká vyšší reálka, 1 německý a 1 český ústav pro vzdělávání učitelů, 2 německé a 1 český ústav pro vzdělávání učitelek, 1 tkalcovská škola, 1 německá a 1 česká státní průmyslová škola, 2 všeobecné průmyslové školy pro pokračovací vzdělání, 1 vyšší výukový obchodní ústav, 2 obchodní školy, 1 hudební škola, 6 měšťanských škol, 22 veřejných a 12 soukromých národních škol, jakož i 19 mateřských školek.

Budiž poukázáno také na to, že v roce 1899 bylo v Brně založeno České vysoké učení technické. To všechno dokládá, že také pro českou část obyvatelstva byla k dispozici dostatečná vzdělávací zařízení, v nichž se vyučovalo v jejím mateřském jazyce.

5. Německé podnikatelství

Co učinili německí podnikatelé a odborníci pro hospodářský rozvoj města Brna.

V německých tkalcovnách v Brně vyráběné sukno mělo již ve středověku dobrou pověst. O tom svědčí dopis, který napsal starosta Vídně 25. června 1351 „starostovi a radě města Brna našim dobrým přátelům“ (*dem burgermaister und rate der stat zu Brin unsem guten freunden*) [22 s.302-308]. V něm jsou Brňané v němčině vyzýváni, aby označovali své dobré látky plombou, aby se mohly lépe odlišovat od těch látek, které se sice nazývají brněnské sukno, ale v Brně nebyly vyrobeny.

Díky své dobré pověsti mohli Brňané zvládnout také problémy mechanizace a se státní * pomocí vstoupit do průmyslového věku.

Jak císařovna Marie Terezie, tak její syn Josef II. se starali o to, aby bylo zřizování továren v Brně podporováno z daňových prostředků. To připomínala mramorová deska, kterou bylo možno vidět na čelní straně první továrny na vlněné zboží v Úzké uličce. Byl na ní: „Dem Kenner und Förderer der Fabriquen Josef II., den 13. Sept. 1781“ („ Znalci a podporovateli továren Josefu II. dne 13. září 1781“). Státní továrnu na jemné sukno vybudovanou na Velké nové ulici převzal syn brněnského kupce Leopold von Köffiller (nar. 1743), který přivezl z Německa odborníky jako byli Seitter a Offermann (Monschau), Hopf (Balingen), Bräunlich (Weida) a Gloxin (Berlín). Díky jejich technickým vědomostem vznikl kvetoucí podnik [22 s. 302, 307]

K „Rakouskému Manchesteru“ se však Brno vyvinulo teprve v 19. století. Když byla zrušena po vítězství nad Napoleonem blokáda kontinentu, zaplavilo anglické soukenné zboží trh a brněnské hospodářství se zřítilo do krize; muselo se učinit všechno pro to, aby se kvalita látek ještě zlepšila. K tomu potřeboval textilní průmysl nejen zlepšené tkalcovské stavy, nýbrž také prvotřídní stroje pro stříhání sukna a dal tím podnět k rozvoji samostatné výroby strojů. Zásluha o to, že se Brno stalo centrem této průmyslové branže, přísluší v první řadě wiirtemberskému podnikateli Friedrichu Schöllovi, z Urachu pocházejícímu vynálezci Johannovi Reiffovi a jeho následovníkovi Heinrichu Alexandru Luzovi z Metzingenu, který konstruoval první v Rakousku vyrobené parní stroje. Jeho syn zařadil závod Luz (*Luzwerk*) do První společnosti brněnských strojních továren (*Erste Brünnner Maschinen-Fabriks-Gesellschaft*). Nejvýznamnější technický ředitel byl

Ing. G. Hauber z Bavorska, který v roce 1881 zavedl výrobu rychloběžných parních strojů na výrobu proudu. Tyto stroje stály brzy v čelních elektrárnách světa. Na pařížské světové výstavě v roce 1900 obdržela „První brněnská“ velkou cenu a za nový způsob řízení Lenzova ventilového parního stroje zlatou medaili.

Výrobou parních strojů, parních kotlů a železničních vagónů, jakož i zřizováním petrolejových rafinerií v Evropě a zámoří se zabývala „Brněnská královopolská strojírenská továrna“ (*Brünn-Königsfelder Maschinenfabrik*), která byla v roce 1890 založena Phillipem Porgesem a Augustem Ledererem.

Daleko široko známé byly brněnské slévárny Storek a Uxa. Prvně jmenovaná firma se vyvinula z malých začátků do velkého podniku a uvedla společně s profesorem Viktorem Kaplanem z Německé technické vysoké školy na trh výkonnou Kaplanovu turbínu.

Pozdější „Zbrojovka“, jedna z největších zbrojovek světa, vznikla z c. a k. Dělostřelecké opravářské dílny v Žabovřeskách.

Živnost - obchod - hospodářství

V roce 1862 byla vyvolána v život Obchodní a Živnostenská komora, která v brněnském hospodářství radila nejen v otázkách obchodu a cla, nýbrž se starala také o odbornou výchovu dorostu tak, že dohlédala na tovaryšské zkoušky a působila také nakonec při zakládání německé Státní obchodní akademie (1896). V jejím čele stáli vynikající mužové jako Julius Ritter von Gomperz, Gustav Ritter von Schöller, Stefan Freiherr von Buchenrode a Justin Robert. V roce 1910 získala komora nádhernou secesní budovu na území bývalých jezuitských kasáren.

Za svůj hospodářský rozvoj děkuje zemské hlavní město nikoliv v poslední řadě ústavu, který byl založen za starosty Anton Ritter von Haberler v roce 1852. Obec dala k dispozici záruční fond 30.000 zlatých a stala se tím majitelkou „První moravské spořitelny“ (*Erste Mährische Sparcassa*), největší a nejstarší spořitelny země.

O tom, co tento ústav dokázal, se dozvídáme od Ludwiga Carla Táborského, jednoho z německých vrchních ředitelů. Píše: „Požehnaným způsobem přispěla E.M.S. (*Erste Mährische Sparcassa*) k rozvoji města Brna v hospodářském a stavebním průmyslu poskytováním levných hypoték [22, s. 331 a další]. Všemi kruhy německého obyvatelstva ukládané úspory byly půjčovány proti příslušné jistotě řemeslu, průmyslu a zemědělství a investorům jako lombardské a hypoteční půjčky. Jejich obecně užitečný charakter dokazoval ústav svými dary ve výši miliónů korun pro obecně užitečné a charitativní účely a kulturní instituce. Četné školy Brna, dětská nemocnice, jubilejní kostel Kröna a jiné budovy byly obdařeny významnými dotacemi. Všechny Školní kategorie obdržely stipendia pro nadané nemajetné žáky“.

Avšak vyhnáním Němců, kteří představovali téměř 90% vkladatelů a majitelů zástavních listů, ztratila „První moravská“ svůj existenční základ. V pamětním spise, který vydal vedoucí český vrchní ředitel J. Pokorný při příležitosti 95-letého jubilea existence 23. května 1947, se říká: „Je v tom kus tragédie, že úplné osvobození E.M.S. a jejího ústavu pro zástavní listy od německého vlivu znamenalo také zároveň konec těchto ústavů.“ [22, s. 331-333]

II. Spolužití Čechů a Němců v Brně

1. Se střídavými problémy v habsburské monarchii

Nebylo to příliš jiné než na Moravě a vůbec v českých zemích, lhostejno, v kterém století to posuzujeme - vždy to bylo charakterizováno výšinami a hlubinami od dob tolerance a spolužití vedle sebe a spolu plného pochopení - ale také od dob nenávisti a pronásledování.

Teprve kolem poloviny 19. století, kdy se klíčící nacionalismus stále silněji profiloval, nepracovaly obě strany již na tom, aby to společné a sjednocující posilovaly, nýbrž na tom, aby zostřovaly protiklady. Od této doby můžeme konstatovat zřetelné přerývky, které rozhodujícím způsobem určovaly osud Čechů a Němců.

II. Spolužití Čechů a Němců v Brně

1. Se střídavými problémy v habsburské monarchii

Nebylo to příliš jiné než na Moravě a vůbec v českých zemích, lhostejno, v kterém století to posuzujeme - vždy to bylo charakterizováno výšinami a hlubinami od dob tolerance a spolužití vedle sebe a spolu plného pochopení - ale také od dob nenávisti a pronásledování.

Teprve kolem poloviny 19. století, kdy se klíčící nacionalismus stále silněji profiloval, nepracovaly obě strany již na tom, aby to společné a sjednocující posilovaly, nýbrž na tom, aby zostřovaly protiklady. Od této doby můžeme konstatovat zřetelné přerývky, které rozhodujícím způsobem určovaly osud Čechů a Němců.

Zlom mezi Čechy a Němci začal tam, kde Němci českých zemí a rakouských dědičných zemí přijali pozvání do Frankfurt (1848 Národní shromáždění v kostele svatého Pavla)

„Zlom mezi Čechy a Němci začal tam, kde Němci českých zemí a rakouských dědičných zemí přijali pozvání do Frankfurtu (1848 Národní shromáždění v kostele svatého Pavla)

a Češi se *zdráhali začlenit* Čechy do nové Německé říše a nárokovali obdobně jako Maďari v revolučním roce celé Čechy jako doménu českého státního národa.“ [23]

Že měl mnohonárodní stát habsburské *monarchie* se svými *národy* problémy, je právě tak známo jako skutečnost, že byly prováděny pokusy, najít vyrovnání zájmů mezi narůstajícím sebevědomím slovanských částí obyvatelstva a německou dominancí. Přitom poskytovala Morava a zejména v Brně zrozené „*Moravské vyrovnání*“ velkolepou *šanci*, jak *vyrovnat* národnostní nedorozumění, *zatvrzení* a českou částí obyvatelstva jako diskriminaci *pocWovaně* okolnosti.

Německý Moravan *Karl Renner*, v roce 1919 první *kancléř* Rakouska, v roce 1945 první prezident státu, přednesl jako první myšlenky *otázky* národností, které by byly mohly“ vést k řešení, kdyby byly přišly v pravý čas. Ale bylo již příliš pozdě. Zastupoval dvoudimenzionální federaci, spojení územního a personálního principu. K územnímu společenství občanů jedné země mělo být přiřazeno personální společenství *občanů* národů - *zanesením* do národnostního katastru. Jeho cílem bylo *nahradiť* mocenský boj národů o stát vnitrostátním nadnárodním právním řádem [24]. Protivníci *zavinili* pád jeho návrhu směšným argumentem, že by to přišlo příliš drah.

Rennerovy principy byly v omezené formě převedeny do tak zvaného „*Moravského vyrovnání*“ z roku 1905 . Vedly k citelné redukci národnostního boje. Na Moravě se zapsali němečtí a čeští voliči do zvláštních národnostních katastrů. Sice se *omezovala* funkce těchto Národních kurií *pouze* pa volby, byly by však *bývaly* schopné vývoje směrem ke skutečně autonomní správě.

„*Moravské vyrovnání*“ přišlo příliš pozdě. Příliš dlouho váhala rakousko-uherská monarchie s poskytnutím prostoru pro rozpoznatelné *snahy* a silnější respektování národních zvláštností svých národů.

Ke vzrůstajícímu národnímu uvědomění Čechů přistoupila asi od roku 1860 tak zvaná průmyslová revoluce.

Mommsen [25] píše: „Bez německého *kapitálu* a německého podnikatelství by nebyl hospodářský rozvoj Čech a Moravy myslitelný. To ale vyvolávalo u Čechů pocit *vykořisťování**. Bylo *prostě* hledat příčiny hospodářských potíží *zlednoduseně* u etnického *souseda místo* v samotném procesu.“

Změny byly ohromné, zostřily národnostní protiklady, ačkoliv čistě ideologicky by se bylo dalo očekávat sbratření. Dominance německého kapitálu okřídli Čechy, aby proti *tomu* postavili něco svého. Činili tak s úspěchem a dosáhli, alespoň v *hospodářské* oblasti, určité autonomie.

„Na přelomu století můžeme hovořit o ‚*Českém hospodářství*‘ v rámci rakouského státu.... Během sotva 50 let si český národ vytvořil kompaktní sociální *těleso*; které plně odpovídalo modernímu vývoji a kterému chyběly pouze ještě vnější atributy státnosti.“[23]

Musíme se zmínit také ještě o silných posunech obyvatelstva. V roce 1890 již nežila polovina obyvatelstva ve svých domovských obcích. Statisíce lidí, pracujících doposud v zemědělství, je opustilo a proudilo převážně do měst. Až doposud *německý charakter měst* se ztrácel. Také v Brně vznikaly rychle rostoucí české menšiny, sestávající hlavně z dělnického stavu. Toto vše doprovázely ještě již zmíněně národnostní i ideologické

představy.

„Národnostní ideologie Čechů se domnívala, že je na cestě k zpětnému dobytí ztracené půdy národa, a Němci se *stali* obětí psychózy, takže museli se zády ke stěně bojovat *proti* slovanskému tlaku. Začal u nich stejný obrat k vnitřní koncentraci, k národnostnímu semknutí a národní sebeobraně, které byly předtím reakcí Čechů na německou nadvládu a převažující hospodářskou moc. Oba národy měly sklony k tomu, aby se od sebe ohraničily a posuzovaly se ve vzájemném sporu.“; a dále: „Hybnou silou tohoto vývoje byly nejprve tělocvičné a obranné svazy obou stran (Sokol, německý Turnverein, německý školní spolek, Matice česká a Matice školská)“. [23]

Nárůst nedůvěry a nepřízně byl právě tak důsledkem jako sílící zhoršování atmosféry; z dřívějšího *soužití* se stalo soužití vedle sebe a později život proti sobě.

Reforma volebního práva z roku 1882 vedla k tomu, že do parlamentního života vstoupily nové vrstvy, které se musely označit jako ještě politicky neplnoleté. [26]

Přes tuto špatnou zkušenost bylo v roce 1907 přijato usnesení o všeobecném volebním právu, před jehož zavedením dalekozrací mužové varovali. Národní protiklady se tím jen zesílily.

V roce 1899 založená Národní rada česká, ve které se sešli poslanci všech českých stran, a v roce 1903 *založený* „Deutscher Volksrat in Böhmen und Mähren“ podporovaly spíše vytváření národních bloků a tak zvaný boj o národního ducha. Industrializace a s tím spojené sociální převrstvení urychlily naprosto zřetelně tento politický vývoj.

Česko-německá otázka byla však jádrem národnostního problému v celé polovině Rakouské říše, jak konstatuje francouzský historik Louis Eisenmann ve své *knize*, vydané před první světovou válkou: „Kdyby došlo k vyřešení česko-německé otázky, vedlo by to k tomu, že by tím došlo i k vyřešení celé národnostní otázky v Rakousku“. [27]

Brněnskou *situaci* na přelomu století lze poznat z líčení českého autora Uhlíře [28]: „Brno bylo ještě na začátku století městem, kde vládla německá většina. Té patřila radnice i hospodářský život města. Češi obývali po dlouhé generace hlavně periferii a české byly i obce v širokém okolí moravského hlavního města. Češi a Němci tu žili celá staletí vedle sebe a ani jazyková bariéra je příliš neoddělovala. Brněnská městská kultura byla dvojjazyčná. Ve většině brněnských domácností se mluvilo česky i německy. Mluvená brněnština byla podivuhodnou směsicí obou jazyků.“

Jiří Adámek k tomu napsal v roce 1995 v jedněch brněnských novinách:

„Mluvená řeč má svou osobitost....i v Brně, kde si obyvatelé v 80. a 90. letech minulého století vytvořili zajímavý dorozumívací prostředek se spoustou zkomolených českých i německých výrazů. Tato slovní zásoba nebyla ani česká, ani německá, nýbrž *typicky* „brněnská“.... jimž rozuměli prakticky pouze Češi a němečtí Brňané. Zde je příklad: Že jich, hausmajstrová, entlieh taky jednó vidím. V třetím štoku na ganku je ve vinklu za špajzem mokré flek... naša pedinovačka meldovala, že ten flek .. je furt větší a větší.... atd.

Podobná řeč již dávno z brněnských ulic, kde kdysi kralovala, *zmizela*. Dnes působí dokonce až komicky, ale bývala ve své době jedinou spojnici mezi Čechy a Němci v Brně a jeho blízkém okolí.“

Na tomto místě budiž poukázáno také na to, že smíšení obou národností ve městech, tak také v Brně, mělo větší rozsah než v čistě německých okrajových oblastech a bylo také

silnější než obecně přijímáno. Na to poukazuje také skutečnost, že v četných případech Němci měli česky znějící jména a obráceně. Příklady existují až do nedávné doby: Dienstbier, Klaus.

Uhlíř [28] pokračuje:

„Národnostní rozpory nastaly až ve chvíli, kdy se Češi na Moravě začali národnostně uvědomovat a hlásit o svá práva. Národní obrození proniklo do Brna mnohem později než mezi obyvatelstvo měst v Čechách. Město Brno mělo na základě sčítání obyvatel v roce 1900 téměř 110 tisíc obyvatel. Z nich bylo 63 % Němců, přesněji řečeno těch, kteří uvedli jako dorozumivací jazyk němčinu. Čechů tedy bylo pouhých 37% obyvatel. Totq^ číslo může ovšem snadno mýlit. Česká menšina se totiž mohla opřít o široké zázemí v okolí města, které bylo s životem a hospodářstvím přímo spjato. A toto zázemí bylo převážně české.

Na konci století (1882) si postavili brněnští Němci výstavné divadlo Na hradbách a pak i velké kulturní společenské středisko - Německý dům (1891). Stával na dnešním Moravském náměstí. Ke konci druhé světové války vyhořel ....

Také Češi měli v Brně své kulturní Stánky. Na dolním konci Veveří ulice stávalo české divadlo a střediskem českého kulturního a společenského života byl dlouho před výstavbou Německého domu Besední dům, vzdálený jen několik kroků od České ulice. Besední dům byl v očích brněnských Čechů více než společenské středisko.“

V průběhu všech těchto let bylo Brno spravováno německým starostou a obecní radou. Základ tvořil provizorní obecní řád, který vyhotovil c. a k. ministr vnitra, hrabě Stadion. Jeho působení bylo již na jiném místě vylíčeno.

2. V československém Národním státě

Zde se jeví jako důležitá jedna předběžná poznámka:

My všichni víme, že lidé sice své názory a mínění mění, ale stěží své přesvědčení, zejména v zralejších letech; a vůbec ne, jestliže je tato změna vynucena pod tlakem a nedochází k ní z vlastního názoru.

Bude to tudíž obtížné postavit proti českému obrazu dějin, jak byl psán po dobu čtyř desetiletí od konce druhé světové války a jak byl interpretován, jiný způsob nazírání. Na pozadí „etnické čistky“ Brna od Němců se o to ale musíme pokusit.

Oficiální česká verze zní: Němci zradili náš stát (ČSR), který měl být také jejich, a vydali nás Hitlerovi. Nezasloužili tudíž, aby náleželi znovu k nově založenému státu.

Co se zamlčuje, je skutečnost, že Němci tento stát od samého počátku vůbec nechtěli a byli do něj donuceni, přičemž Češi neodstrašovali ani před ozbrojeným násilím. Je skutečností, že se přesto Němci snažili po dlouhá a dlouhá léta, aby mu loajálně sloužili, na příklad také s německými ministry v pražské vládě, ačkoliv jim neprávem bylo upíráno právo na sebeurčení; a i přes permanentní zkrácení, které bylo citelné i v Brně, i když v podstatně mírnější formě než v čistě německých okrajových oblastech.

Budiž zde vzpomenu jen několik zkrácení:

- pozemkovou reformou z roku 1919 bylo vyvlastněno 840.000 ha německého pozemkového majetku [33],
- jazykový zákon z roku 1920 poskytl záminku k propuštění tisíců německých

úředníků, jestliže nezvládli jazykovou zkoušku, a nahradit je českými úředníky [34],

- na státě závislí Němci museli posílat své děti do českých škol; německé školy s méně než 40 dětmi byly zavřeny [34].

A dále je pravda toto: K odtržení čistě (sudetských) německých okrajových oblastí pohraničí došlo v roce 1938 na doporučení Anglie, Francie a Itálie, a nikoliv na přání brněnských Němců; stejně tak nelze obsazení zbylého Československého státu svalovat na přání brněnských Němců, nýbrž na rozkaz Hitlera, věrolomným přepadením v rozporu s mezinárodním právem.

Nyní ale k založení Československého národního státu, při kterém bohužel nebyl respektován moudrý výrok George Santayany [cit.u 23]: „Minulost nebudiž zkrášlována, ať jsou prokleti ti, kteří ji opakují“ (*„Die die Vergangenheit nicht beherzigen, sind verdammt, sie zu wiederholen“*). A minulost nejen byla opakována, nýbrž překonána. To na příklad reprodukuje to, co Rašín v roce 1920 napsal v pražském „Volksstimme“ (citováno podle [23]): „Československý stát jsme si vybojovali a musí českým státem zůstat. . . máme podle podmínek míru právo, abychom si naše záležitosti zařídili tak, jako by ostatní národnosti vůbec neexistovaly.“

Skupinové právo, které pro sebe požadovalo asi 6,4 miliónů Čechů ve starém Rakousku, bylo nyní odpíráno asi 3,2 miliónům Němců; stali se menšinou a tak byl zlikvidována rovnoprávnost, jakou znala ještě rakouská ústava.

Také výroky T.G. Masaryka umožňují poznat, že zapřel své dřívější názory, nechtěl nebo nemohl přeskočit stín vývoje, ke kterému došlo v roce 1918: „Němci obývané oblasti jsou naše oblasti a zůstanou naše....Tento stát jsme si vybojovali, a státněprávní postavení našich Němců, kteří kdysi přišli jako vystěhovalci nebo kolonisté, je tím stanoveno.“ [23]

K tomu napsal již v roce 1928 Emanuel Rádi [30], profesor pražské Karlovy univerzity: „Uznání nového státu nebylo Němcům ulehčeno. Panující teorie učí, že smysl češství spočívá v boji proti německému, a skutečně je politika naší republiky po světové válce z velké části válkou státu proti tuzemskému německému obyvatelstvu. Jak mohli Němci za těchto okolností stát uznat?“

3. Kulturní život v Brně

Kulturní život obou národních kmenů probíhal rozdílně. Kulturní život Němců byl vyhraněn, velmi různorodý. To lze vysvětlit nejen převahou německého elementu do roku 1918, jak v městské správě, tak i u obyvatelstva vnitřního města, jejich stanoviskem a připraveností k přijímání kultury. Konec konců postavili Češi svůj „Besední dům“ již dávno před zřízením „Německého domu“ a disponovali tudíž již déle kulturním střediskem.

Převrat v roce 1918 zasadil německému kulturnímu životu v Brně těžký úder. Práva disponování německým divadlem a četné možnosti vlivu se ztratily. Mimo jiné bylo důsledkem událostí také to, že Friedrich Wanieck, nekorunovaný vládce a mecenáš Německého domu, se ještě v téže roce z Brna odstěhoval. „Opustil svůj dům ..... kde byl často hostitelem umělců jako byli Anton Bruckner, Karl Wollek, nebo Karl Korschann, vzdal se svých továren.... a přestěhoval se do Korutan.“

Mnohé se změnilo po roce 1918 v 1. republice, kdy český element prorážel ve výtvarném

umění, zejména v architektuře, bouřlivě a s radostí z experimentování, a tímto vzletem okřídloval celou řadu českých i německých, a také německo-židovských, stejně smýšlejících občanů a vedl je s sebou.

Helena Knozová [31] píše:

„Kulturní život v městě Brně se v letech 1918 - 1938 soustřeďoval na oblasti výtvarného umění a architektury, na literaturu a divadlo. Ve všech těchto sférách bylo během dvaceti let dosaženo podivuhodné úrovně, jež výrazně obohatila život celého našeho státu.“

Přitom bylo možno, alespoň v počáteční době republiky, registrovat binacionální kontakty a akce. Kromě oficiálních, městem, spolky nebo soukromníky podporovaných aktivit existovaly ale osobní vztahy na kulturní a vědecké základně, které se sice uskutečňovaly, ale které byly neřád zveřejňovány. Dá se předpokládat, že také kulturní vztahy a možnosti výměny byly zastíněny národostními rozpory.

Jitka Sedlářová [23] dochází ve svém velmi pečlivě rešeršovaném příspěvku k závěru: „Nebyly vybudovány mosty mezi českou a německou inteligencí, oba světy si zůstaly cizí, i když oba usilovaly o 'demokracii a humanitu'. Architekt František Kalivoda byl jediný, kdo se o jakýsi způsob vzájemného česko-německého porozumění pokusil.“

Zároveň však úvodem ve svém příspěvku konstatuje:

„Pokus zhodnotit brněnskou kulturu v období mezi světovými válkami je dosud velmi riskantní. Chybějí archivy Německého domu, Domu umělců, Moravského uměleckého spolku i Sdružení německých výtvarných umělců Moravy a Slezska. Umělecké předměty shromážděné těmito institucemi v galeriích Německého domu a Domu umělců byly zničeny, ale i poztráceny v dubnu a květnu roku 1945.... To vše ztěžuje, ba dá se říci, že dokonce znemožňuje práci současného domácího historika.“

Přesto referuje, že alespoň v prvních letech ČSR bylo možno zaznamenat vzájemnou plodnou spolupráci v mnoha uměleckých oblastech.

Sice existovaly v německém kulturním měšťanstvu, ke kterému musíme jistě také počítat převážně německy smýšlející Židy, také síly, které viděly v demokracii bez šlechtických privilegií šance pro nový začátek, ale jejich publikace zůstávaly bez odezvy. Málo se dbalo také na časopis „Wahrheit“, který byl vydáván od roku 1919 „Kosmopolitickou společností“. Jeho redaktory byli Edmund Rosenberg a Karl Wilhelm Fritsch. Oba se cítili být v první řadě povinni k pravdě, spravedlnosti a svobodě. Fritsch napsal: „Zvykněme si již konečně na to, abychom když stojíme před otevřenými vraty budoucnosti, viděli jen lidi, ať se jedná o Němce, Čechy nebo jiné!“ Když se začaly na německém Vysokém učení technickém projevovaly znaky antisemitismu, byl tento časopis první, který varoval před nebezpečím.

Ale ani Němci ani Češi nenaslouchali. Tak se mohl stát cílem antisemitských útoků také muž, který se jako člen kuratoria Německé společnosti pro vědu a umění (Deutsche Gesellschaft für Wissenschaft und Kunst - DGWK) zasazoval o udržení německé kultury mimořádně. Při tom mohla být programová slova, kterými se profesor Dr. Hugo Iltis obrátil na zakládající schůzi DGWK, podepsána všemi Němci. Jitka Sedlářová ho cituje:

„Dnes jsme sami, oddělení od velkého německého národa, musíme se sjednotit, abychom zachovali německou kulturu, vědění a umění.“

Jedna z prvních schůzí společnosti (29.8.1919) se zabývala „vandalským stržením monumentu Josefa II., ke kterému došlo v noci před svátkem svátého Václava“. K úkolům DGWK patřilo mimo jiné udržení orchestru dřívějšího německého divadla v ulici Na hradbách, - „které bylo k rozhořčení Němců předáno do českých rukou“ [32].

Dítětem DGWK byla také v roce 1921 založená lidová vysoká škola, jejíž vedení převzal Prof. Iltis. V roce 1931 se mohla usídlit ve vlastní budově na Janáčkově náměstí, která byla podle návrhu architekta Heinricha Bluma zřízena z nadace Arnolda Skuteckého. Skutecký byl do roku 1924 prezidentem uměleckého kuratoria DGWK a byl : spoluzodpovědný za vysokou kulurní úroveň tohoto sdružení. Vlastnil cennou sbírku starých mistrů, kterou odkázal Moravské galerii, četná díla italských a nizozemských mistrů ze 16. a 17. století, která můžeme vidět dodnes, pocházejí z jeho majetku.

K umělcům podporovaným DGWK patřil také tvůrce Goethovy medaile, která byla vydána v roce 1932 ke stému výročí úmrtí básníka. V roce 1931 jej vyslala DGWK se stipendiem do Itálie [32].

Významným stmelením umělců, milovníků umění a mecenášů byl také „Mährischer Kunstverband“ (MK - Moravský umělecký svaz), který se vyvinul, jak píše Dr. Sedlářová, „díky záslužné osobní iniciativě Christiana d' Elverta (1803 - 1896) v pozoruhodnou instituci“. Ale také toto sdružení se opíralo o bohatou židovskou horní vrstvu, která měla možnost „přeměnit peníze v umění“, čímž vytvořila z Brna „kvetoucí trh umění“ a každá z jejích výstav se stávala špičkovou společenskou událostí.

K německým mecenášům, o kterých se zmiňuje paní Dr. Sedlářová, patří také známý brněnský rentgenolog Dr. Gustav Prochaska, který přivedl do Brna mladého malíře Sergia Pausera; ten pro něho vytvořil v letech 1930 a 1931 několik rodinných portrétů ve stylu nové věcnosti, ve kterých se již projevovaly náznaky pauserovského sklonu k „magickému realismu“. (Tyto obrazy jsou však zachovány už pouze jako fotografie, které se nalézají v majetku syna Ing. Ericha Prochasky, Vaihingen/Enz).

V roce 1933 uspořádal Moravský svaz pod heslem „Portrét“ výstavu, na které bylo představeno množství větších a menších portrétů z brněnských soukromých sbírek. Podobný charakter měla výstava v roce 1936. V soukromých sbírkách brněnských měšťanů se nalézaly tehdy obrazy od tak známých umělců, jako byli Kokoschka, Hodler, Klimt, Schiele, Jettmar, Makart, Uhde, Courbet, Orlik a Derain.

„ Kam byly rozptýleny klenoty umění ?“ ptá se Jitka Sedlářová a sama si odpovídá: „ Většina zmizela beze stopy ve vřavě druhé světové války.“ Z poznámek, které si učinila Hedvika Bohmová, restaurátorka obrazů Moravského muzea na svém trhacím kalendáři, vyplývá, že četné obrazy se vydaly „na vyšší rozkaz“ na neznámé cesty. „Nebyly nalezeny právě tak, jako obrazy z Německého domu a z Moravského uměleckého spolku, které byly uchovávány až do roku 1945 v Domě umělců.“

Pokusme se nyní o závěrečné hodnocení, potom se můžeme vrátit k počátku našeho pozorování: spolužití Čechů a Němců bylo charakterizováno výšinami a hlubinami; ale vždy probíhalo - alespoň až do vpádu německých vojsk v roce 1939 - v umírněnější formě než v Čechách nebo ve zbylé oblasti státu. To zřejmě vyplývá ze svérázu tohoto města, ve které občané obou národností praktikovali zásadu: „žít a nechat žít“, až tomu přehnaný nacionalismus obou stran učinil konec.

Prameny a literatura - Quellen und Literatur

- [1] Habel, F.P.: „Die sudetendeutsche Frage“. Herausgeber: Sudetendeutscher Rat. 2.Aufl., München 1984, S. 6
- [2] „My, purkmistra rada města Brna....“ Z dějin brněnské správy a městského práva. Archiv města Brna, Katalog výstavy, 1990, V 11 und Beilage, S.1
- [3] Bernt, Alois: „Die Germanen und Slawen in Böhmen und Mähren“. Tübingen, Grabert, 1989, S.76
- [4] Kinder, Hermann und Hilgemann, Werner: „dtv-Atlas zur Weltgeschichte“, Band I, Deutscher Taschenbuchverlag, München 1964, 21. Aufl. 1986, S.171
- [5] Schneider, Helmut: „Über die Frühgeschichte von Brünn“, Brünner Heimatbote 5-6/1993, S.70-75, Verlag L. Marx, Leimen
- [6] Müller, Dora: „Eine Winterreise durch die Brünner Sprachinsel 1975“. Herausgeber: BRUNA, Heimatverband der Brünner in Deutschland e.V., Stuttgart 1993, S.7
- [7] Reutter, Hans: „Drei Jahrhunderte Brünner Bürgertum 1559 - 1843“. Herausgeber: A. Altrichter, Verlag Rudolf M. Rohrer, Brünn/München/Wien 1942
- [8] Tomschik, Erich: „Brünn im Wandel der Zeit; das Deutschtum der Landeshauptstadt von Mähren und ihrer Sprachinsel“. Bundesverband der BRUNA, Stuttgart 1983, S.92
- [9] Lederer, Hans: Eine kurze Besiedlungsgeschichte des Thaya- Schwarza-Raumes vom 5. bis 16. Jahrhundert. Südmährisches Jahrbuch (40) 1991. Herausgegeben vom Südmährischen Landschaftsrat der Sudetendeutschen Landsmannschaft, Geislingen an der Steige 1991, S. 43- 60
- [10] siehe [3]
- [11] Jelínková, D.: Obytné objekty s keramikou pražského typu z Mušova. Archeologické rozhledy XXXII, S.413-433, 1980; sowie dieselbe: Doplnky k mapě nalezišť s keramikou pražského typu na Moravě. Památky archeologické LXXVI, 1985, S.456-473
- [12] Tejral, J.: Grundzüge der Völkerwanderungszeit in Mähren. Academia Praha IV/2,1976, Karte A + B
- [13] Měřínský, Z.: Slovanské osídlení 6.-10. století na dolní Dyje a Moravě. Sympozia „Slované 6.-10.století“, Brno 1980, S.191-202
- [14] Unger, J.: Přehled vývoje osídlení na území břeclavského okresu v -16.století. Mikulovská sympozia XVI/89 -104,1980
- [15] siehe [7] S.62
- [16] Plan der Innenstadt von Brünn „König.Mähr.Haupt Stadt Brünn“, Stoschek, K.priv.Bau-,Direktions-und Geschw. Landesingenieur A 1794
- [17] Sirovátka, Oldřich und Kollektiv: „Město pod špilberkem“ Brno (Brünn) 1993, S.28
- [18] siehe [8], S. 125
řeka] se stalo Svratkou anebo „Waldahwa“ [lesní řeka] Vltavou; germánský „Ahwa“ znamenalo „tekoucí voda“, což se např. objevuje ještě dnes v „Ache“ [10]).